

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΓΚΕΟΡΓΚΙ ΣΑΒΒΑ ΡΑΚΟΒΣΚΙ

Γεώργι Ρακόβσκι (Συλλογή οικογενειακών φωτογραφιών του Krastiu Rakovski) Arhiv G.S. Rakovski, τ. 2, Sofia 1957, σ. 2.

Ένας από τους σπουδαιότερους βουλγάρους λογίους που συνέβαλε στην εθνική και πνευματική παλιγγένεσία των Βουλγάρων στα μέσα του 19^{ου} αιώνα ήταν ο Γκεόργκι Σάββα Ρακόβσκι.

Γεννήθηκε το 1821 στην πόλη Κότελ της Βουλγαρίας. Η επαφή του με την ελληνική γλώσσα άρχισε από την παιδική του ηλικία. Τα πρώτα ελληνικά και βουλγαρικά γράμματα τα έμαθε στη γενέτειρά του και στην πόλη Κάρλοβο, όπου δίδασκε ο γνωστός ελληνιστής και παιδαγωγός Ράινο Πόποβιτς,⁷⁹ άνθρωπος καλλιεργημένος με πλούσιο συγγραφικό και παιδαγωγικό έργο. Ο Ρακόβσκι όφειλε την αγάπη του για την ελληνική γλώσσα στο Ράινο Πόποβιτς, ο οποίος πίστευε ότι: “(η ελληνική γλώσσα) πρέπει να είναι η αφετηρία, να γίνει σεβαστή ως μια τροφός, να τρέφει και να ποτίζει τις τωρινές και μελλοντικές γενιές, ώστε να μεγαλώσουν με το γλυκό της γάλα.”⁸⁰

Οι ικανότητες του νεαρού Ρακόβσκι ώθησαν τον πατέρα του Στόικο να εγγράψει το γιο του το 1837 στη Μεγάλη του Γένους

79. Ράινο Πόποβιτς (1800-1858). Γεννήθηκε στο χωριό Ζέραβνα της Βουλγαρίας. Τα πρώτα γράμματα τα έμαθε στη γενέτειρα του και στη πόλη Σλίβεν. Πήγε προσκυνητής στο Άγιο Όρος. Φοίτησε στη Θεσσαλονίκη, στη Χίο, και στο Βουκουρέστι το 1816-1818 κοντά στον έλληνα δάσκαλο Ν. Δούκα. Δίδαξε πολλά χρόνια στις πόλεις Κότελ και Κάρλοβο. βλ. Ν. *Balabanov*, Daskal Rajno Popovič. Život i dejnost, (Ο δάσκαλος Ράινο Πόποβιτς. Η ζωή και η δράση του). Στο: Iub. Kn. Žeravna. čitalište “Edinstvo”, Sofia 1921.

80. *Rajno Popovič*, Christoitija ili blagonravie. Budim 1837. Το εγχειρίδιο αυτό επικύρωνε τον κώδικα ηθικής και χρησιμοποιήθηκε ως σχολικό βιβλίο. βλ. Σπ. Σφέτας, Η εικόνα των Ελλήνων στο έργο του βούλγαρου επαναστάτη και διανοούμενου Georgi Rakovski, στο: Πρακτικά του ΚΒ΄ Πανελληνίου ιστορικού συνεδρίου της Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 351-372.

Η γενέτειρα του Ρακόβσκι το Kotel (1892). Narodno čitaliste “Săglasie-Napredāk” στο Kotel. Archiv G.S. Rakovski, t. 2, Sofia 1957, s. 59.

Σχολή, φημισμένο ελληνικό σχολείο που παρείχε εκπαίδευση ανωτέρου επιπέδου.⁸¹ Για τους βουλγάρους προύχοντες η ελληνική παιδεία αποτελούσε απόδειξη μόρφωσης και ευμάρειας και γι’ αυτό έστελναν τα παιδιά τους στα ελληνικά σχολεία.⁸² Στη Μεγάλη του Γένους Σχολή σπούδασαν αρκετοί Βούλγαροι⁸³ που συνέβαλαν στην αφύπνιση του βουλγαρικού έθνους, όπως ο Ιλαρίων Μακαριοπόλσκι, Σάββα Ντομπροπλόντι, Γαβριήλ Κράστεβιτς, Ιβάν Μπογκόροβ, Φί-

81. Η ίδρυση της Σχολής αποδίδεται στον Γεννάδιο το Σχολάριο, τον πρώτο μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης πατριάρχη. Η Σχολή απέκτησε φήμη την περίοδο 1624-1628, με τη διοίκηση του φιλόσοφου Θεόφιλου Κορυδαλέα. Οι απόφοιτοι της Σχολής έγιναν δάσκαλοι στα σχολεία των Ελληνικών Κοινοτήτων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Το 1823 τέθηκε υπό τον έλεγχο της Οθωμανικής κυβέρνησης. βλ. *Τ. Γριτσόπουλος, Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή. Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία, Αθήνα 1966.*

82. *Af. Aleksieva, Grăckata prosveta i formiraneto na Bălgarskata Văzroždenska Inteligencia. Στο: Studia Balcanica, Kn. 14, Sofia 1979, σ. 156-180*

83. *V. Trajkov, G.S. Rakovski. Văzgleđi, dejnost i život. Spomeni na săvremennici za G. S. Rakovski Dokumentalni materiali (Ο Γ.Σ. Ρακόβσκι. Απόψεις, δράση και ζωή. Αναμνήσεις των συγχρόνων του για τον Γ.Σ. Ρακόβσκι. Ντοκουμέντα), BAN, Sofia 1968.*

λιπ Βέλεβ, Ιβάν Νάιντενοβ και άλλοι.⁸⁴

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι επτά πρώτες επιστολές⁸⁵ του Ρακόβσκι που έστειλε στο δάσκαλό του Ράινο Πόποβιτς στο Κάρλοβο. Γραμμένες στα ελληνικά τις υπέγραψε με το ψευδώνυμο Σάββας Στεφανίδης,⁸⁶ υιοθετώντας τη συνήθεια πολλών Βουλγάρων, όπως του προστάτη του Στέφανου Βογορίδη,⁸⁷ του Κωνσταντίν Φότινοβ⁸⁸ και πολλών άλλων, να εξελληνίζουν τα ονόματά τους.

Στις επιστολές αυτές ο Ρακόβσκι δείχνει ενθουσιασμό για το γεγονός ότι πέτυχε τον πολυπόθητο σκοπό του⁸⁹ να φοιτήσει στη Μεγάλη του Γένους Σχολή. Αξιόλογοι δάσκαλοι και το πρόγραμμα σπουδών συνέβαλαν στη σπουδαία μόρφωση που απέκτησε.

84. N. Načov, Carigrad kato kulturen centär na bälgarite do 1878g. (Η Κωνσταντινούπολη ως πολιτιστικό κέντρο των Βουλγάρων). Στο: Sbornik BAN, kn.19, Sofia 1925, σ. 133-135.

85. Archiv na G. S. Rakovski, t. I: Pisma i räkopisi, BAN, Sofia 1952. (Το αρχείο του Ρακόβσκι αναφέρουμε με τη συντομογραφία “A.R”).

86 Το όνομά του από Σάμπι έγινε Σάββα και το όνομα του πατέρα του από Στόικο σε Στεφανίδη. Μ’ αυτό υπέγραψε τις επιστολές του στη Μεγάλη του Γένους Σχολή μέχρι το 1841. Στη Βραΐλα έγινε γνωστός με το όνομα Γκεόργκι Μακεδών. Μετά το κίνημα στη Βραΐλα το 1842 μετονομάστηκε Γκεόργκι Ρακόβσκι: βλ. V. Trajkov, Za imeto na Georgi Stojkov Rakovski. (Για το όνομα του Γεώργγιου Στόικοβ Ρακόβσκι). Στο: Sbornik v čest na 80te godišninata na prof. Todor Borov. Sofia 1984, σ. 167-174.

87. Στέφανος Βογορίδης (Stefanaki bej, 1775-1859). Γεννήθηκε στο Κότελ της Βουλγαρίας. Φοίτησε σε ελληνικά σχολεία του Βουκουρεστίου και αργότερα υπηρέτησε ως διερμηνέας, έπαρχος στο Γαλάτσι και τοποτηρητής της Υψηλής Πύλης στην πόλη Σιλίστρα. Με την ανακήρυξη της Σάμου σε αυτόνομη ηγεμονία διορίστηκε πρώτος ηγεμόνας της. Όταν ο Ρακόβσκι σπούδαζε στην Κωνσταντινούπολη, ο Βογορίδης ήταν κηδεμόνας του. Αργότερα ο Βογορίδης συμφώνησε με τους τοπικούς άρχοντες του Κότελ, να συκοφαντήσουν τον Ρακόβσκι και τον πατέρα του στις τουρκικές αρχές, οι οποίες τους φυλάκισαν. Ο Ρακόβσκι δεν του το συγχώρεσε ποτέ. βλ. P. Karapetrov, Kniaz Stefan Bogoridi i negovata čeliad (Ο ηγεμόνας Βογορίδης και η οικογένειά του). Στη: BS, 9, 1902, No 1, σ. 37-42.

88. Κωνσταντίν Φότινοβ (1790-1858). Γεννήθηκε στην πόλη Σάμοκοβ της Βουλγαρίας. Τελείωσε το Ελληνικό Γυμνάσιο στη Φιλιπούπολη. Φοίτησε στις Κυδωνίες μέχρι το 1825. Το 1828 ίδρυσε ιδιωτικό σχολείο στη Σμύρνη, όπου η διδασκαλία γινόταν στα ελληνικά, γαλλικά και βουλγαρικά. Γνωρίζοντας άριστα την γαλλική και ελληνική γλώσσα έγινε διερμηνέας το 1842 στο Γαλλικό Γενικό Προξενείο. Βλ. Iv. i D. Šišmanov, Konstantin G. Fotinov. Negovijat život i negovata dejnost. Στο: Sb NU, Kn. 21, 1894.

89. AR., I, σ. 3.

Γνώρισε τη ρητορική τέχνη του Δημοσθένη μέσα από τη διδασκαλία των Ολυνθιακών Λόγων, εκτίμησε βαθιά τα συγγράμματά του μαθητή του Σωκράτη Ξενοφώντα και μελέτησε με ζήλο τους ιστορικούς Θουκυδίδη και Ηρόδοτο. Σ' όλο το διάστημα των σπουδών του πληροφορούσε το δάσκαλό του Ράινο Πόποβιτς σχετικά με την ύλη, τον τρόπο διδασκαλίας και εκπαίδευσης, για να μπορεί να τα εφαρμόσει και ο ίδιος στο σχολείο του στο Κάρλοβο, όπου δίδασκε⁹⁰: “μαθήματα δέ, τότε νῦν ἔχεν, τούς Ὀλυνθιακούς τοῦ Δημοσθένους παραδιδόμεθα, παράφρασιν τε καθ' ἑκάστην τοῦ μαθήματος κάμνομεν, τήν τε ἔννοιαν καί τά σχήματα ἐξετάζομεν, ἅπαξ τε τῆς ἐβδομάδος Ἡρωδιανοῦ ἀνάγνωσιν, τελειοσαντες τοῦ Ξενοφώντος, ὅσα ὁ Κομμητᾶς, ἐν τῇ δωδεκατόμῳ περιέχει, καί θέματα, Κατήχησιν δέ κοινῇ πάντες ὁμοῦ μικροί τε καί μεγάλοι ἐν τῇ τοῦ Σαμουήλ (τοῦ πρώτου δασκάλου) παραδόσει τό Σάββατο ἀκροώμεθα, ἅπερ καί ταῦτα, καί τοι οὐκ ὀλίγα ὄντα, ὅμως μηδαμινά ἐστι πρός τά ὅσα ὁ Σαμουήλ παραδίδωσι, ἤγουν τούς ἀρίστους τῶν συγγραφέων, Θουκυδίδη καί Ἡρώδοτον, Γεωγραφίαν τε ἅπαξ τῆς Ἐβδομάδος καί Θεολογίαν στοιχιώδη καί πάντας τούς δεινούς τῶν ποιητῶν, τέλος δέ καί τόν ἄριστον ποιητήν, ἅμα τε καί τήν τοῦ Σουαβίου λογικήν μετά ταῦτα δέ τήν Δεσποίνην ἀπάντων τούτων ρητορικήν, καί τέλος πάντων τῶν Δογματικήν Θεολογίαν, κρηπίδα πᾶσι τοῖς εἰρημένοις, καί εἴ τι ἕτερον διέλαθε μου τήν μνήμην.” Και αμέσως μετά: “Ἡ πρώτη τοῦ Σαμουήλ τάξις τώρα μετά τάς διακοπάς, ἤτοι μετά τόν αὐγουστον κάμνει ἀρχήν τῆς ρητορικής, καί μετά ἕξ-ὀκτώ μῆνας τελειώνει, καί ἡμεῖς θέλομεν ἀναβῆ τότε εἰς τήν δευτέραν τάξιν του, ἣτις ἐτελείωσε τόν Θουκυδίδη καί τόν Ἡρώδοτον εἰς ἀνάγνωσιν, ἄρχεται δέ τώρα τῶν ποιητῶν.” Μετά από δυο χρόνια στη Μεγάλη του Γένους Σχολή ο Ρακόβσκι διδάχτηκε τη γαλλική και λατινική γλώσσα και προχώρησε σε ουσιαστικότερη μελέτη της φιλοσοφίας και της φυσικής.⁹¹

Ο νεαρός Ρακόβσκι μιλούσε και έγραφε σχετικά καλά ελληνικά, όμως ο ίδιος δεν ήταν αρκετά ικανοποιημένος, θεωρώντας την επιστολή του “βαρβαρογραφείσαν” και τους λόγους του “καχοσυντάκτους καί ἀδοκίμους”.⁹²

90. AR., I, σ. 8.

91. AR., I, σ.16.

92. AR., I, σ.3.

Είκοσι χρόνια αργότερα το 1860 στη Βραΐλα ο ίδιος ομολόγησε την επίδραση που άσκησε στη σκέψη και στον τρόπο γραφής του η ελληνική γλώσσα:⁹³ “Εμείς πρέπει να πάρουμε παράδειγμα από τον εαυτό μας. Όταν διδαχτήκαμε την ελληνική γλώσσα, το μυαλό μας είχε ποτιστεί από τα γνωρίσματα αυτής της γλώσσας, και όταν για πρώτη φορά αρχίσαμε να γράφουμε στα βουλγαρικά, πρώτα σχεδιάζαμε στο μυαλό μας τις έννοιες στην ελληνική γλώσσα και με τα δικά της γνωρίσματα γράφαμε στα βουλγαρικά! Εγώ, ομολογώ για πρώτη φορά, όταν άρχισα να γράφω βουλγαρικά, δεν αποτελούσα εξαίρεση (αυτού του λάθους), μπορεί και τώρα να πέφτω σ’ αυτό χωρίς να το θέλω!”

Στην Κωνσταντινούπολη ο Ρακόβσκι γνώρισε τον Νεόφυτο Μπόσβελι,⁹⁴ που ήταν γνωστός για τους μακροχρόνιους αγώνες του στο θέμα του εκκλησιαστικού ζητήματος. Οι συζητήσεις του Ν. Μπόσβελι με τους βουλγάρους επαγγελματίες και οι προσπάθειές του να τους οργανώσει σε συντεχνίες προκάλεσαν το θαυμασμό του Ρακόβσκι. Ο Μπόσβελι με το λόγο του κατάφερε να τονώσει το ηθικό των Βουλγάρων και να τους εμψύήσει δύο στόχους: να χτίσουν βουλγαρική εκκλησία στην Κωνσταντινούπολη⁹⁵ και να διώξουν τον ελληνικό κλήρο από τα βουλγαρικά εδάφη, αντικαθιστώντας τον με βούλγαρους ιερείς.

Το 1839 ο Ρακόβσκι συνδέθηκε στενά με το συμμαθητή του Ιλα-

93. AR., I, σ. 586. Ο Ρακόβσκι στις 31 Ιαν. 1860 στη Βραΐλα έγραψε το “Άρθρο για τη βουλγαρική γλώσσα”, που δημοσιεύτηκε στην μοναδική βουλγαρική εφημερίδα “*Carigradski vestnik*” (αρ. 471, 472, 473 του 1860), η οποία εκδόθηκε για πρώτη φορά την 1^η Ιαν. 1848 με την επιμέλεια του Ιβάν Μπογκόροβ.

94. Νεόφυτος Χιλανδάρσκι Μπόσβελι (1785-1848). Φοίτησε στο Κότελ, στον δάσκαλο Σωφρόνιο Βρατσάνσκι. Δεκαοχτώ χρονών πήγε στη μονή Χιλανδαρίου, όπου απέκτησε σπουδαία μόρφωση. Έμαθε άριστα ελληνικά, τουρκικά και ρωσικά. Το 1813-1814 ταξίδεψε στη Βουλγαρία ως περιηγητής. Στο Σιστόβιο παρέμεινε για είκοσι χρόνια (1814-1834) ως ιερέας και δάσκαλος. Δυσανεστημένος από την απόφαση του Πατριαρχείου να τον διορίσει πρωτοσύγκελος και όχι δεσπότη στο Τύρνοβο παραιτήθηκε και γι’ αυτό εξορίστηκε στο Άγιο Όρος. Το 1845 υπέβαλε υπόμνημα στην τουρκική κυβέρνηση επιμένοντας στην ίδρυση αυτοκέφαλής βουλγαρικής εκκλησίας. Εξορίστηκε ξανά στο Άγιο Όρος, όπου πέθανε. βλ. M. Arnaudov, Neofit Chilendarski Bozveli. Život, delo i epoha (Νεόφυτος Χιλεντάρσκι Μπόσβελι. Ζωή, έργο και εποχή), τ. I, Sofia 1971.

95. Με τις δωρεές των Βουλγάρων της Κωνσταντινούπολης χτίστηκε το παρεκκλήσι του “Αγ. Στεφάνου”. Τα θυρανοίξια έγιναν στις 9 Οκτωβρίου 1849, βλ. Istoria na Bǎlgaria, τ. 5, Sofia 1985, σ. 317.

ρίονα Στοϊάνοβ, που ονομάστηκε αργότερα Μακαριοπόλσκι.⁹⁶ Ο Ιλαρίων, μετά τις σπουδές του στις πόλεις Ελένα και Αρμπανάσι της Βουλγαρίας, φοίτησε στο σχολείο του Αγίου Όρους και έγινε μαθητής του φημισμένου δασκάλου Θ. Καΐρη στην Άνδρο. Τάχθηκε υπέρ της ανεξαρτησίας της Βουλγαρικής Εκκλησίας και το 1858 χειροτονήθηκε μητροπολίτης Μακαριουπόλεως. Τις ιδέες του Μπόσβελι και του Μακαριοπόλσκι ο Ρακόβσκι υπηρέτησε πιστά ως το τέλος της ζωής του.⁹⁷

Ο Ρακόβσκι επισκέφτηκε δύο φορές την Αθήνα⁹⁸ με σκοπό να γνωρίσει τους Βουλγάρους⁹⁹ που ζούσαν εκεί και ταυτόχρονα να συνεργαστεί με τους Έλληνες για έναν κοινό αγώνα εναντίον του τουρκικού ζυγού. Τότε ιδρύονταν πολλές εταιρείες, οι οποίες συμμετείχαν στην οργάνωση του απελευθερωτικού αγώνα στα Βαλκάνια. Έχοντας ως πρότυπο τα κινήματα της Θεσσαλίας και της Ηπείρου, που με τις εταιρείες τους προετοίμαζαν την επανάσταση στην Ελλάδα, οι Βούλγαροι δημιούργησαν μυστικά τη “Μακεδονική Εται-

96. Ιλαρίων Μακαριοπόλσκι (1812-1875). Γεννήθηκε στην πόλη Ελένα της Βουλγαρίας. Σπούδασε στο Τύρνοβο, στην Άνδρο, στο γυμνάσιο της Σύρου και στην Αθήνα. Ολοκλήρωσε τις σπουδές του στη Μεγάλη του Γένους Σχολή. Συνεργάστηκε με τον Ρακόβσκι συμμεριζόμενος τις ιδέες του για επανάσταση εναντίον των Τούρκων. Μαζί με τον Μπόσβελι συμμετείχαν στους αγώνες για την θρησκευτική ανεξαρτησία των Βούλγαρων, γεγονός για το οποίο εξορίστηκε αρκετές φορές στο Άγιο Όρος (1845-1850). βλ. *M. Radivoev, Vreme i život na Tarnovskia mitropolit Ilarion «Makariopolski»* (Η εποχή και η ζωή του μητροπολίτη Τυρνόβου Ιλαρίωνα Μακαριουπόλεως), Sofia 1912.

97. A. Cvetkov, G.S. Rakovski i bǎlgarskijat čerkoven vǎpros. (Ο Γ.Σ. Ρακόβσκι και το βουλγαρικό εκκλησιαστικό ζήτημα), Στο: *Zbornik Rakovski Vǎzgleđi, dejnost i život*, τ. I, Sofia 1964.

98. Ο ίδιος ο Ρακόβσκι όμως στις γραπτές καταθέσεις του στα δικαστήρια του Βουκουρεστίου το 1842, μετά το αποτυχημένο κίνημα στη Βράιλα, ανέφερε ότι πραγματοποίησε δυο ταξίδια στην Αθήνα το χειμώνα του 1841 και 1842. Ο Έλληνας Γενικός Πρόξενος στο Βουκουρέστι Κ. Ρίζος στην επιστολή του προς τον Αλ. Μαυροκορδάτο έδωσε μερικά στοιχεία για τον Ρακόβσκι: “... είναι 21 έτους, γεννημένος εις Καζάνι τής Βουλγαρίας, άνεπιός του Πρίγκιπος Βογορίδου, και έσπούδασεν εις τας Αθήνας...” βλ. *N. Τράικωφ, Άνέκδοτα έλληνικά έγγραφα περί του Γ. Σ. Ρακόβσκυ – πρακτικά τής Ακαδημίας Αθηνών*, 13, 1938, σ.126.

99. Ο Ρακόβσκι στην επιστολή του προς τον Ράινο Πόποβιτς με ημερ. 29 Ιουνίου το 1839 δηγείται, ότι “ *Καί εις τήν Ελλάδα έχομεν είκοσι περίπου όμογενείς εις τό περίφημον Γυμνάσιον καί Πανεπιστήμιον τών Αθηνών, οίτινες είσίν έτοιμοι νά θυσιάσωσιν όλην τήν ζωήν εις τόν φωτισμόν του Γένους μας.*” AR., I, σ. 14.

ρεία”,¹⁰⁰ η οποία ονομάστηκε έτσι για να μην κινήσει τις υποψίες των Τούρκων. Ο Ρακόβσκι ως ενεργό μέλος της ανέλαβε την παρακολούθηση των τουρκικών στρατευμάτων στην Κωνσταντινούπολη και εργάστηκε με μεγάλο ζήλο γι’ αυτήν την αποστολή.

Η “Μακεδονική Εταιρεία” επεδίωκε τη συνεργασία Βουλγάρων και Ελλήνων με στόχο την οργάνωση και την κήρυξη της επανάστασης εναντίον του κοινού εχθρού. Συγχρόνως θα βοηθούσαν και οι Βούλγαροι από τις γειτονικές χώρες. Δημιουργήθηκαν σχέσεις όχι μόνο με τις βουλγαρικές παροικίες στη Βλαχία και Μολδαβία, αλλά και μ’ αυτές στη Βεσσαραβία και Νότια Ρωσία. Η συγκέντρωση μερικών χιλιάδων αγωνιστών θα αποτελούσε σημαντική δύναμη. Ωστόσο, οι Βούλγαροι βασιζόνταν πολύ στη βοήθεια των Σέρβων και των Ρουμάνων. Όμως το αδύνατο σημείο, το οποίο για πολύ καιρό δεν μπορούσαν να υπερνικήσουν τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα ήταν ο ανεπαρκής εξοπλισμός και η έλλειψη προηγούμενης προετοιμασίας.

Τα γεγονότα στα Βαλκάνια, όπως η εξέγερση των κατοίκων της Ναϊσσού στις αρχές του 1841, η εισβολή των ελληνικών ταγμάτων στη Θεσσαλία και οι ταραχές στην Ήπειρο και στην Κρήτη έγιναν γνωστά στην Κωνσταντινούπολη και δεν άφησαν αδιάφορο τον Ρακόβσκι, ο οποίος έμαθε και για τις κινήσεις των Βουλγάρων στη Βραΐλα.

Αναφορά για τη “Μακεδονική Εταιρεία” υπέβαλε το 1842 και ο Έλληνας Γενικός Πρόξενος στο Βουκουρέστι Κ. Ρίζος προς τον Αλ. Μαυροκορδάτο.¹⁰¹

Το πρώτο βουλγαρικό κίνημα την Άνοιξη του 1841¹⁰² υποκινή-

100. Για τη “Μακεδονική Εταιρεία” υπάρχουν πληροφορίες του Ρακόβσκι στις γραπτές καταθέσεις του στο Βουκουρέστι. Το πρωτότυπο που γράφτηκε στα ελληνικά χάθηκε. Διατηρήθηκε μόνο η γαλλική μετάφραση, η οποία χρησιμοποιήθηκε ως προσθήκη στην αναφορά του αυστριακού αντιπροσώπου στο Βουκουρέστι Timoni προς τον πρίγκιπα Μέτερνιχ στη Βιέννη στις 4 Απρ. 1842. Το κείμενο εκδόθηκε από τον *St. Romanski*, στο: *Zbornik BAN*, Kn. 14, 1921 g. σ. 95-98.

101. Ν. Τράικωφ, Άνεκδοτα ελληνικά έγγραφα περί του Γ. Σ. Ρακόβσκι-Πρακτικά τής Ακαδημίας Αθηνών, 13, 1938, σ.126.

102. Για τα κινήματα στη Βραΐλα υπάρχουν σημαντικές μελέτες. Χρησιμοποιήθηκαν αρκετά ρουμανικά, τουρκικά και ελληνικά έγγραφα. βλ. Κ. *Veliki*, *Brailskite buntove*. (Οι εξεγέρσεις στη Βραΐλα). Sofia, 1968, βλ. Β. *Nedkov*, *Brailskite buntove* (1841-1842). (Οι εξεγέρσεις στη Βραΐλα). Στο: *Sbornik v pamet na akademik Michail Dimitrov. Izsledvania vărchu Bălgarskoto vāzradane*, BAN, Sofia 1974.

θηκε από το Σέρβο ηγεμόνα Μίλος Ομπρένοβιτς,¹⁰³ ο οποίος επιδίωκε ένα γενικό ξεσηκωμό, που θα του έδινε την ευκαιρία να επιστρέψει στη Σερβία και να αναλάβει πάλι¹⁰⁴ την εξουσία. Το κίνημα αυτό ένωσε τους Βουλγάρους της Βραΐλας και των γύρω ρουμανικών περιοχών. Οι επαναστάτες σχεδίαζαν να περάσουν το Δούναβη και να κατευθυνθούν νότια, για να πολεμήσουν τις δυνάμεις της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η επιχείρηση άρχισε στις 13 Ιουλίου 1841, αλλά απέτυχε, διότι οι ρουμανικές αρχές προξένησαν δολιοφθορά στα καΐκια που θα τους μετέφεραν. Η απόπειρα αυτή στοίχισε πολλά θύματα στους επαναστάτες.

Ο Ρακόβσκι,¹⁰⁵ όταν πληροφορήθηκε τις ενέργειες των Βουλγάρων, αποφάσισε να ταξιδέψει από την Κωνσταντινούπολη στη Βραΐλα. Το 1841 εγκατέλειψε για πάντα τις σπουδές του και αφιερώθηκε στους αγώνες για την αφύπνιση του βουλγαρικού λαού και την απελευθέρωσή του από τον τουρκικό ζυγό. Φτάνοντας στις εκβολές του Δούναβη ο Ρακόβσκι έμαθε για το ατυχές τέλος του κινήματος του Ομπρένοβιτς και αποφάσισε να οργανώσει ένα νέο κίνημα, σε συνεργασία με τους Έλληνες της Θράκης και της Ηπείρου.

Ο Ηπειρώτης Σταύρος Μπαλακώστας, ο οποίος το Νοέμβριο του 1841 επισκέφτηκε την Ελλάδα με σκοπό να έρθει σε επαφή με έλληνες επαναστάτες από την Ήπειρο και τη Θεσσαλία,¹⁰⁶ έγινε συνεργάτης του. Οι Ρακόβσκι και Μπαλακώστας πίστευαν ότι με κοινό αγώνα όλοι οι λαοί των Βαλκανίων θα μπορούσαν να απαλλαγούν από τον Τούρκο κατακτητή.

Στη Βραΐλα οι προετοιμασίες για τον ξεσηκωμό των Βουλγάρων προχωρούσαν με γρήγορο ρυθμό. Ο σκοπός του Ρακόβσκι ήταν να δημιουργήσει ένοπλες ομάδες που θα περνούσαν το Δούναβη και θα προκαλούσαν επανάσταση στη Βουλγαρία. Από την πλευρά του ο Μπαλακώστας εργαζόταν για τη συσπείρωση των Ελλήνων της Θεσσαλίας και της Ηπείρου.

Οι δύο συνεργάτες πραγματοποίησαν ευρύτερα επαφές με Έλληνες και Βουλγάρους από τη Βλαχία και Μολδαβία. Συνεργάστηκαν

103. Από την οικογένεια Ομπρένοβιτς προέρχονται πέντε ηγεμόνες της Σερβίας από το 1815 μέχρι το 1903.

104. Ο Μίλος, ιδρυτής της δυναστείας, ήταν ηγεμόνας δύο φορές, το 1815-1839 και το 1858-1860.

105. Ο Ρακόβσκι δεν πήρε μέρος στο πρώτο κίνημα στη Βραΐλα το 1841.

106. V. Trajkov, G. S. Rakovski. Văzgleđi, dejnost i život. (Sbornik ot izsledvanija), BAN, Sofia 1969, σ. 9.

με συμπατριώτες τους από τη Νότια Βεσσαραβία και την Οδησσό. Στρατολόγησαν πολλούς εθελοντές και αναζήτησαν βοήθεια για την αγορά εξοπλισμού.

Οι κινήσεις των Βουλγάρων έγιναν αντιληπτές από τις αρχές της Βραΐλας. Μετά από πολλές συμπλοκές οι επαναστάτες αναγκάστηκαν να διαλυθούν. Ο Μπαλακώστας διέφυγε στην Ελλάδα, ενώ ο Ρακόβσκι μετά από δέκα μέρες παραδόθηκε στο Ρώσο υποπρόξενο Καρνέεβ,¹⁰⁷ ο οποίος σε συνεργασία με τη ρωσική τσαρική κυβέρνηση τον παρέδωσε στις 4 Μαρτίου 1842 στις αρχές της Βλαχίας. Μετά την ανάκριση στη Βραΐλα μεταφέρθηκε στο Βουκουρέστι και παραδόθηκε στο Μιχαλάκη Γκίκα.¹⁰⁸ Στις 12 Ιουλίου η ειδική επιτροπή καταδίκασε σε θάνατο το: “δάσκαλο Γκεόργκε, γιο του Στέφανου Μακεδόνα και μαζί μ’ αυτόν ακόμα έξι (άτομα), ως ληστές”.¹⁰⁹

Την επόμενη μέρα οι καταδικασμένοι Έλληνες υπήκοοι και ο Ρακόβσκι υπέβαλαν αίτηση¹¹⁰ στο Ελληνικό Γενικό Προξενείο στο Βουκουρέστι με την οποία αρνούσαν να κάνουν έφεση στο Ρουμανικό δικαστήριο και ζητούσαν την παρέμβαση του Ελληνικού κράτους. Ο Ρακόβσκι, έχοντας ελληνικό διαβατήριο, το οποίο εκδόθηκε στο όνομα Γεώργιος Μακεδών¹¹¹ από τον Έλληνα Υποπρόξενο στη Βραΐλα Βελισσάριο¹¹², έπρεπε να παραδοθεί μαζί με τους άλλους

107. Για τα γεγονότα αυτά βλ. K. Kosev, Dokumenti v sävetskite dāržavni archivi za Brailskia bunt ot 1842 g. (Εγγράφα στα ρωσικά κρατικά αρχεία για την εξέγερση στη Βραΐλα από το έτος 1842). Στη συλλ. Rakovski G. S., Vāzgleđi, dejnost i život, τ. 2, BAN, Sofia 1968, σ. 165-199.

108. Υπουργός Εσωτερικών στη Βλαχία, ο οποίος στις 30 Μαΐου έστειλε στο Υπουργείο Δικαιοσύνης το φάκελο του Ρακόβσκι με την κατάθεσή του και άλλα έγγραφα σχετικά με το κίνημα στη Βραΐλα. βλ. K. Veliki, Brailskite buntove 1841-1843, Sofia 1968, σ. 110.

109. Οι κατηγορίες τους ήταν “εξέγερση με σκοπό τη ληστεία, τραυματισμοί και δολοφονίες, που έγιναν στην πόλη Βραΐλα”. βλ. V. Trajku, Sb. Rakovski G. S., Vāzgleđi, dejnost, život, τ. II, BAN, Sofia 1968, σ. 135-163.

110. Rakovski G. S., Vāzgleđi, dejnost, život. τ. II, Dokumentalni materialii, Sofia 1968, σ. 18-19.

111. Πρώτη φορά ο Ρακόβσκι εμφανίζεται εδώ με αυτό το όνομα. Έχει σχέση με τη “Μακεδονική Εταιρεία”, που ιδρύθηκε κρυφά και με την οποία διατηρούσε στενές επαφές. βλ. AR, I. σ. 17 και 443. Romanski Stojan, Zagovorāt na G.S. Rakovski (Georgi Makedon) v Braila prez 1842 g. Στο: Sbornik BAN, kn. 14, Sofia 1921, σ. 1-186.

112. Το αναφέρει στην επιστολή του ο Έλληνας Γενικός Πρόξενος στο Βουκουρέστι Κ. Ρίζος προς τον Αλ. Μαυροκορδάτο με ημερ. 30 Απριλίου 1842: “Είς τοῦτο εἶχε δώσει διά τρεῖς μῆνας ὁ Ἑλληνικός ὑποπρόξενος Βελισσάριος Ἑλληνικήν προστασίαν ὑπὸ ἐγγύησιν”. βλ. N. Τράικωφ, Ἀνέκδοτα

Έλληνες στις Ελληνικές Προξενικές Αρχές, να μεταφερθεί στην Ελλάδα, για να εκτελεστεί η θανατική ποινή. Η τύχη του Ρακόβσκι από τη στιγμή της προφυλάκισής του στη Βραΐλα εξαρτιόταν από τις διπλωματικές ενέργειες της Ελλάδας. Ο Έλληνας Γενικός Πρόξενος στο Βουκουρέστι Κωνσταντίνος Ρίζος, ο Έλληνας Πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος και ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών Ιάκωβος Ρίζος εντυπωσιασμένοι από τη μόρφωση και τα άριστα ελληνικά του Ρακόβσκι ανέλαβαν τη σωτηρία του. Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος παίρνοντας υπόψη τις εκκλήσεις του Κωνσταντίνου Ρίζου¹¹³ φρόντισε όχι μόνο να προστατέψει τη ζωή του, αλλά και να τον στείλει στη Γαλλία για σπουδές. Η μεταφορά του Ρακόβσκι από τη Βραΐλα στο Βουκουρέστι και από 'κει στην Κωνσταντινούπολη έγινε με μεγάλη μυστικότητα, για τον κίνδυνο σύλληψής του από τους Τούρκους.¹¹⁴

Στις 3 Αυγούστου 1842 ο Ρακόβσκι παραδόθηκε από τον καπετάν Νικόλα Φιλίππου από την Ύδρα στην Ελληνική Πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη¹¹⁵ και στις 22 του ίδιου μήνα με το όνομα Γεώργιος Στεφανάκης επιβιβάστηκε ξανά σε πλοίο με κατεύθυνση τη Μασσαλία.

Από την έκθεση του Έλληνα Υποπρόξενου στην Κωνσταντινούπολη Γ. Μαντζουράνη προς τον Αλ. Μαυροκορδάτο στις 23 Αυγούστου έγινε γνωστό ότι ο Ρακόβσκι ξεκίνησε για τη μακρινή Γαλλία: *“Σᾶς εἰδοποιῶ εὐχαρίστως ὅτι χθές πλέον ἀνεχώρησεν ἐντεῦθεν ὁ Γεώργιος Μακεδῶν διὰ Μασσαλίαν, ἤμουν ἀνήσυχος δι’ αὐτόν δηλαδὴ διὰ νὰ μὴ ἤθελον λάβει εἶδησιν οἱ Τοῦρκοι καὶ τότε ποῖος τούς βαστάξει.*

Ὁ κύριος Μανασῆς τοῦ ἐπρομήθευσεν ὀλίγα χρήματα διότι τὰ ἰδικὰ μας μόλις ἐπαρκοῦσαν διὰ τόν ναῦλον καὶ τροφήν καθ’ ὅτι τό ταξείδιον του εἶναι ὀλίγον μακρυνόν. Διὰ τοῦ ἰδίου κυρίου Μανασῆ

έλληνικά έγγραφα περί τοῦ Γ. Σ. Ρακόβσκι – πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 13, 1938, σ. 126-127.

113. Ο Έλληνας Γενικός Πρόξενος στο Βουκουρέστι Κωνσταντίνος Ρίζος, ο Έλληνας Πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος και ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών Ιάκωβος Ρίζος αντάλλαξαν πολλές επιστολές σχετικά με την υπόθεση του Ρακόβσκι, που φυλάγονται στο μουσείο Μπενάκη στην Αθήνα, στο αρχείο του Αλ. Μαυροκορδάτου. (Αρχ. Μαυρ.)

114. Αναφορά του Κ. Ρίζου από τις 3/15 Αυγούστου 1842 Αρχ. Μαυρ. Αρ. 2324. βλ. V. Trajkov, Rakovski I Balkanskite narodi, Sofia 1971, σ. 324.

115. Αρχ. Μαυρ., Αρ. 2320.

θέλει τοῦ σταλοῦν μέ τό προσεχές ἀτμόπλοιον τῆς Γαλλίας καί ἄλλα χρήματα εἰς χεῖρας τοῦ κυρίου Ζιτζίνια ὥστε ὁ νέος αὐτός ἤδη οἰκονομᾶται, καί διά τά παραμπρός ἔχει ὁ Θεός.”¹¹⁶

Σε σχέση με το ταξίδι του Ρακόβσκι στη Μασσαλία υπάρχει ένα διάταγμα του βασιλιά Όθωνα στις 18 Οκτωβρίου του 1842. Σ’ αυτό εγκρίνονται οι δαπάνες που έγιναν από το Ελληνικό Κράτος για την παραμονή του στην Κωνσταντινούπολη και τη μεταφορά του στη Γαλλία – 100 δραχμές και 25 λεπτά.¹¹⁷

Οι επαφές του Ρακόβσκι με το ελληνικό διπλωματικό σώμα συνεχίστηκαν και στη Μασσαλία. Βρέθηκαν δύο επιστολές του, που απευθύνονταν στον Αλ. Μαυροκορδάτο με ημερομηνίες 21 Νοεμβρίου και 11 Δεκεμβρίου 1842. Στην πρώτη ο Ρακόβσκι περιέγραφε την απέραντη ευγνωμοσύνη του προς τον Αλ. Μαυροκορδάτο που τον προστάτεψε στην Κωνσταντινούπολη, προσφωνώντας τον “εὐεργέτην” και “λυτρωτήν”. Στη δεύτερη, όμως, εξέφραζε την απογοήτευσή του από τον Έλληνα πρόξενο στη Μασσαλία που αρνήθηκε να τον ενισχύσει οικονομικά και να τον στείλει για σπουδές στο Παρίσι:¹¹⁸ “... φαντασθήτε τήν ἐλεεινήν θέσιν μου. Κατά τόν κύριο Πρόξενον, ἐγκατελείφθην νά περιπλανῶμαι φερέοικος καί ξένος εἰς τήν ἄλλοδαπήν λιμόττων ἀκόμη καί αὐτοῦ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου, τόν ὁποῖον εἰς τάς φυλακάς τῆς Βλαχίας μ’ ἔδιδον κατά τόν ἐν Μασσαλία Πρόξενον τῆς Ἑλλάδος ἀπόκειται μοι νά ὑποφέρω τόν καθημερινόν θάνατον τοῦ λιμοῦ, ἐνῶ ὁ ἐν Βουκουρεστίῳ Πρόξενος λυτρώων με ἀπό τήν σπάθην τοῦ δημίου μέ ἐχάρισε τήν ζωήν τήν ὁποῖαν ἡ Ὑμετέρα ἐξοχότης εὐηρεστήθη νά μέ διατηρήσῃ.”

Στη Γαλλία Πρεσβευτής ήταν ο σπουδαῖος Έλληνας πολιτικός Ιωάννης Κωλέττης που συμμετείχε στους αγώνες της απελευθέρωσης της Ελλάδας από τους Τούρκους. Κατά την παραμονή του εκεί ο Ρακόβσκι γνώρισε τον Ι. Κωλέττη.¹¹⁹ Δυστυχώς δε βρέθηκε καμιά επιστολή

116. Ν. Τράικωφ. Ἀνέκδοτα ἑλληνικά ἔγγραφα περί τοῦ Γ.Σ. Ρακόβσκι – Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. 13, 1938. σ. 129.

117. V. Trajkou, G.S. Rakovski. Vāzgleđi, dejnost i život. τ. II, BAN, Sofia 1969, σ. 20-22.

118. Ν. Τράικωφ. Ἀνέκδοτα ἑλληνικά ἔγγραφα περί τοῦ Γ.Σ. Ρακόβσκι – Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. 13, 1938. σ. 129-131.

119. Ο Πρόξενος στη Μασσαλία Ζιτσιανός στην επιστολή του προς τον Ι. Κωλέττη με ημερομηνία 23 Ιανουαρίου 1843 ανέφερε ότι πήρε το γράμμα του με την παράκληση να στείλουν τον Ρακόβσκι για σπουδές στο Παρίσι. Ο Πρόξενος υποσχέθηκε να τον βοηθήσει οικονομικά, αν και χρειαζόταν πολλά χρήματα.

από την αλληλογραφία τους, όμως ο Ρακόβσκι το ανέφερε στη “Βιογραφία” του, στο άρθρο 26: “Οι σχέσεις μου με τον Κωλέττη κτλ.”

Ο Ρακόβσκι δεν πραγματοποίησε το όνειρό του να σπουδάσει στο Παρίσι, παρά τις προσπάθειες του Κ. Ρίζου, Αλ. Μαυροκορδάτου και Ι. Κωλέττη. Μετά από ενάμιση χρόνο στη Γαλλία αποφάσισε να γυρίσει στη Βουλγαρία και ζήτησε από τον Ι. Κωλέττη να του εξασφαλίσει διαβατήριο και χρήματα.¹²⁰

Κατά την επιστροφή στην πατρίδα του επισκέφτηκε την Αθήνα.¹²¹ Για την παραμονή του εκεί έγραψε στο φίλο του Ιβάν Ιβανόβ¹²²: “Ἦρθα ἐδῶ στὴν Αἰθῆνα καὶ μετὰ ἀπὸ σύντομη διαμονή ἐφυγα γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη.”¹²³ Ο ίδιος ο Ρακόβσκι έδινε ιδιαίτερη σημασία στην επίσκεψή του, αναφέροντάς την σε δύο σημεία της “Βιογραφίας” του: άρθρο 27 “Η άφιξή μου στην Ελλάδα το 1844” και άρθρο 28 “Οι εκεί μαθητές και άλλοι Βούλγαροι.”

Στην Κωνσταντινούπολη, επηρεασμένος από τους βουλγάρους εμπόρους, δέχτηκε να γίνει δάσκαλος στο Τύρνοβο, όμως η σύγκρουσή του με τον μητροπολίτη Νεόφυτο τον ανάγκασε να εγκαταλείψει την πόλη και να επιστρέψει στο Κότελ. Στη γενέτειρά του οι τσορμπατζήδες, για να απαλλαγούν απ’ αυτόν και τον πατέρα του, έστειλαν μια συκοφαντική αναφορά¹²⁴ προς την Υψηλή Πύλη,

120. Ο Κράστιου Ταρπάνσκι, γαμπρός του Ρακόβσκι, στα απομνημονεύματά του έγραψε ότι ο Ρακόβσκι θέλησε να επιστρέψει στη Βουλγαρία, για να διδάξει, και ο Ι. Κωλέττης μέσω της Ελληνικής Κυβέρνησης του εξασφάλισε διαβατήριο και οικονομική βοήθεια. Βλ. *K. Tarpanski, Spomeni na Krästiu Tarpanski, zapisani ot Kiro Stoianov prez 1884g. v Kotel* (Οι αναμνήσεις του Κράστιου Ταρπάνσκι γραμμένες από τον Κίρο Στοϊάνοβ το 1884 στο Κότελ.) – *Publikuvani ot V. Trajkov. Spomeni na sävremennici za G.S. Rakovski – Georgi Stojkov Rakovski. Väzgleđi, dejnost i život. τ. II Dokumentalni materiali, BAN, Sofia 1968, σ. 400.*

121. AR., I, σ. 490.

122. Ιβάν Ιβανόβ (1830-1902). Γεννήθηκε στο Λιάσκοβο της Βουλγαρίας. Φοίτησε στο Κίεβο της Ρωσίας. Σημαντική ήταν η προσφορά του στην εκπαίδευση των Βουλγάρων. Μετά την απελευθέρωση της Βουλγαρίας από τους Τούρκους (1878-1879) έγινε Υπάτος Αρμιοστής στις πόλεις Φιλιππούπολη και Ρούσε.

123. AR., I, σ. 490.

124. Η αναφορά είναι γραμμένη στα τουρκικά με βουλγαρικούς χαρακτήρες. Γράφτηκε από τον Σ. Ντομπροπλόντινι και μεταβιβάστηκε στην Κων/πολη από τον Πατριάρχη και τον Στ. Βογορίδη. Αμέσως βγήκε απόφαση για τη σύλληψη του Ρακόβσκι και του πατέρα του. Εκδόθηκε στην εφημερίδα “Zora”, br. 6340, 22 Okt. 1942, για τα 75 χρόνια από το θάνατο του Ρακόβσκι. βλ. AR., II, σ. 398.

η οποία στοίχισε στον Ρακόβσκι τρισήμισι χρόνια στις φυλακές Τόπχανε¹²⁵ της Κωνσταντινούπολης. Μετά την αποφυλάκισή του, στις αρχές του 1847, άρχισε να εξασκεί το επάγγελμα του δικολάβου,¹²⁶ που δεν απαιτούσε καμία ειδίκευση εκτός από την πρακτική εξάσκηση, την οποία απέκτησε στη φυλακή συμπληρώνοντας δηλώσεις και αιτήσεις. Τον βοήθησαν οι γνώσεις της αραβικής, περσικής και ελληνικής γλώσσας.¹²⁷

Στην Κωνσταντινούπολη αγωνίστηκε για την καθιέρωση της αυτοκέφαλης βουλγαρικής εκκλησίας¹²⁸ και συμμετείχε στην ανέγερση της βουλγαρικής εκκλησίας στο Φανάρι, της οποίας τα θυρανοίξια έγιναν στις 9 Οκτωβρίου 1849.¹²⁹

Ο Ρακόβσκι τον Οκτώβριο του 1853 ίδρυσε την πρώτη πανεθνική, αγωνιστική, πολιτική οργάνωση, τη “Μυστική κοινωνία”. Όπως ο ίδιος έγραψε στον φίλο του Ιβάν Ιβανόβ¹³⁰: “...εμείς, μερικοί Βούλγαροι, δημιουργήσαμε μια μυστική κοινωνία, με σκοπό να αναλάβουμε θέσεις στις τουρκικές υπηρεσίες και μ’ αυτόν τον τρόπο να βοηθήσουμε από τη μια να μην καταδυναστεύεται ο φτωχός λαός

125. Για τη φυλάκιση του Ρακόβσκι και του πατέρα του υπήρχε χρονογράφημα στην εφημερίδα της Σμύρνης “Αμάλθεια”. AR, I, σ. 490. Ο Τράικωβ αναφέρει ότι, παρά τις προσπάθειες δε βρέθηκε κανένα αντίτυπο της.

126. Ο Παναϊότ Χατζηντόμπρεβ ανέφερε αυτήν την ιδιότητά του στην βιογραφία που έγραψε για τον Ρακόβσκι. AR., II, σ. 436.

127. Στις πρώτες επιστολές που έστειλε ο Ρακόβσκι από τη Μεγάλη του Γένους Σχολή στο δάσκαλό του Ράινο Πόποβιτς έγραψε για την εκμάθηση της αραβικής και περσικής γλώσσας. Σ’ αυτό επέμενε ο προστάτης του Στεφανάκης Βογορίδης, που του ετοίμαζε λαμπρό μέλλον στον κρατικό μηχανισμό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. AR., I, σ. 3-16.

128. Το Μάιο 1853 στην Κωνσταντινούπολη ο Ρακόβσκι μαζί με άλλους βούλγαρους εμπόρους και αστούς υπέγραψαν υπόμνημα που το παρέδωσαν στον απεσταλμένο του τσάρου Νικόλαου, πρίγκιπα Μένσικοβ, με αίτημα την ίδρυση της αυτοκέφαλης βουλγαρικής εκκλησίας με λειτουργία στη βουλγαρική γλώσσα και το δικαίωμα ο λαός να έχει δικά του σχολεία, όπου τα παιδιά θα διδάσκονταν στη μητρική τους γλώσσα. Το πρωτότυπο του εγγράφου αναφέρεται στο βιβλίο του D. Konobeev, Bǎlgarskoto nacionalnoosvoboditelno dvizhenie. Ideologia. Programa. Razvitie, Sofia 1972, σ. 277.

129. Σ’ αυτήν την κινητοποίηση σημαντικό ρόλο έπαιξε ο Στέφανος Βογορίδης, με τις ενέργειες του οποίου εκδόθηκε φερμάνι για το χτίσιμο της βουλγαρικής εκκλησίας. Ο ίδιος έκανε δωρεά το οικοπέδο στο Φανάρι. Με τους εράνους των Βουλγάρων της Κων/πολης στις 9 Οκτωβρίου 1849 εγκαινιάστηκε το παρεκκλήσι του “Αγίου Στεφάνου”. Βλ. Z. Markova, Bǎlgarskata Ekzarchia-zavoevanie na utvǎrždavaštata se nacija. Στο: Istoricheski pregled, Kn. 4, Sofia 1980, σ. 10-11.

130. AR., I, σ. 490.

από τις τουρκικές καταχρήσεις και από την άλλη να προετοιμάσουμε το λαό, ώστε την κατάλληλη στιγμή να ξεσηκωθεί μαζί με την προέλαση των Ρώσων στην Τουρκία.”

Ο Ρακόβσκι με τη βοήθεια του Ρεσίτ πασά, που ήταν Υπουργός Εξωτερικών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, και ως γνώστης ξένων γλωσσών, τις οποίες έμαθε στη Μεγάλη του Γένους Σχολή, διορίστηκε γενικός μεταφραστής¹³¹ στον τουρκικό στρατό¹³² στην περιοχή του Δούναβη. Οι οθωμανικές αρχές, κατηγορώντας τον Ρακόβσκι ως συνεργάτη του ρωσικού στρατού, τον συνέλαβαν το Δεκέμβριο του 1853 και τον οδήγησαν στην Κωνσταντινούπολη, απ' όπου τον απελευθέρωσε ο συνέταιρός του Μουσταφά μπέη.¹³³

Εκεί δημιούργησε ένα ένοπλο σώμα¹³⁴ από 12 νέους Βουλγάρους με σκοπό να μεταβεί στο Κότελ και να πολεμήσει μαζί με το ρωσικό στρατό εναντίον των Οθωμανών. Όμως η Αγγλία και η Γαλλία, που συνεργάστηκαν με τις τουρκικές δυνάμεις, κήρυξαν τον πόλεμο στη Ρωσία και μετέφεραν τις μάχες στην Κριμαία. Τα γεγονότα αυτά ανάγκασαν τον Ρακόβσκι να διαλύσει το ένοπλο σώμα και να μεταναστεύσει στη Βλαχία. Το 1855 εγκατέλειψε τη γενέτειρά του το Κότελ, που δεν ξαναείδε ως το τέλος της ζωής του.

Στα μέσα του 1856 έφτασε στο Νόβι Σαντ,¹³⁵ όπου συνάντησε τον εκδότη Ντανίλο Μεντάκοβιτς,¹³⁶ με την παρότρυνση του οποίου εξέ-

131. F. Dimitrov, Rakovski kato učastnik v Krimskata vojna. Slaviani, 1956, kn.4, σ. 22. Ο F. Dimitrov πιστεύει ότι σπουδαίο ρόλο στην τοποθέτηση του Ρακόβσκι σ' αυτήν την θέση έπαιξε ο Σαδίκ πασάς (M. Čajkovski). Βασίζεται στα απομνημονεύματα του συγγραφέα, λαογράφου και δάσκαλου Τσάνι Γκίντσεβ Σκιπάρνεβ (1832-1894). Ο Σκιπάρνεβ περιέγραψε τις αναμνήσεις του για τον Ρακόβσκι, όταν ζούσαν στην Οδησό (1858 –1859). βλ. C. Ginčev, Niakolko dumi ot biografijata na Georgi (Sava) Rakovski. Iliustracija Svetlina, 26, 1918, kn. 3, 14 –15, kn. 4-5, 3-10.

132. Η Υψηλή Πύλη αποφάσισε να δημιουργήσει “kazakalaja” – σύνταγμα ιππικού, όπου θα συμμετείχαν και Σλάβοι, για να πολεμήσουν τη Ρωσία. Βλ. I. Stojčev, Kazakalajat na Čajkovski, Sofia 1944, σ. 28.

133. Συνέταιρος του Ρακόβσκι, AR, II, σ. 66-69, 73, 79, 102, 116, 257.

134. Υπάρχει το προσωπικό σημειωματάριο, στο οποίο ο Ρακόβσκι κατέγραφε τη διαδρομή. AR., I, σ. 475-484.

135. Την παραμονή του στο Νόβι Σαντ εξετάζει από σερβικά έγγραφα ο K. Milutinovič, G. S. Rakovski v Novi Sad, 1856-1857. Στο: Sb. Georgi Stojkov Rakovski. Văzgleđi, dejnost i život, BAN, τ. I. Sofia 1964. σ. 319-382.

136. Dr. Danilo Medakovič (1819-1881). Λαμπρός δημοσιολόγος και λάτρης των ιστορικών ερευνών. Συντάκτης του “Srbski dnevnik”. Κατέστησε τη συγκεκριμένη εφημερίδα ως τη σπουδαιότερη για τους Σλάβους στην Αυστρία. Υποστήριζε το δίκαιο αγώνα των υπόδουλων βαλκανικών λαών εναντίον

Dnevnică” στο διάστημα των τεσσάρων μηνών εκδόθηκαν μόνο 18 φύλλα, ενώ από την “Dunavski Lebed” μόνο ένα δοκιμαστικό φύλλο. Οι αυστριακές αρχές υποχρέωσαν τον Ρακόβσκι να εγκαταλείψει τη χώρα¹³⁹ και να αναχωρήσει το 1858 για την Οδησσό, όπου διορίστηκε επιστάτης στη Θεολογική Σχολή της Χερσώνας.¹⁴⁰ Επειδή στη Ρωσία δεν μπορούσε να εκδώσει τα συγγράμματά του, αποφάσισε το 1860 να εγκατασταθεί στο Βελιγράδι. Στο πρόσωπο του ηγεμόνα της Σερβίας Μίλος Ομπρένοβιτς¹⁴¹ εναπόθεσε πολλές ελπίδες, γιατί τον θεωρούσε φίλο των Σλάβων και εχθρό της Τουρκίας. Με την προστασία και την ενθάρρυνση της Σερβικής κυβέρνησης συνέχισε τη δημοσιογραφική του δράση. Οι Σερβικές αρχές του επέτρεψαν την έκδοση της βουλγαρικής εφημερίδας “Dunavski Lebed”,¹⁴² κάτι που δεν επιτεύχθηκε στο αυστριακό τότε Νόβι Σαντ. Ο σκοπός της εφημερίδας ήταν όχι μόνο να συμβάλει στην αφύπνιση του Βουλγαρικού λαού, αλλά και στην ενημέρωση των Ευρωπαίων για τα προβλήματα των Βουλγάρων με άρθρα στη γαλλική γλώσσα.¹⁴³

Μετά το θάνατο του Μίλος Ομπρένοβιτς στις 14 Σεπτεμβρίου 1860 ήρθε στην εξουσία ο Μιχαήλ Ομπρένοβιτς,¹⁴⁴ ο οποίος από την

139. Η διακοπή της εφημερίδας και ο διωγμός του Ρακόβσκι έγιναν με αίτημα της οθωμανικής κυβέρνησης. Αυτό το σημειώνει ο ίδιος στη “Βιογραφία” του στο άρθρο 74 “Η δίωξή μου από την Αυστριακή κυβέρνηση εξαιτίας μιας διακοίνωσης, την οποία έδωσε η Πύλη” και στην επιστολή του Οτζάκοβ από το Κάρλοβτσι στις 30 Δεκ. 1857. AR., II, σ. 271.

140. Υπάρχει αίτηση του Ρακόβσκι προς τη διοίκηση της Σχολής στις 8 Αυγ. 1858, AR., I, σ. 343.

141. Μίλος Ομπρένοβιτς (1780-1860). Σέρβος ηγεμόνας, ιδρυτής της δυναστείας Ομπρένοβιτς. Πήρε μέρος στην πρώτη σερβική εξέγερση εναντίον των Τούρκων (1804-1813). Το 1830 συμμετείχε στη δεύτερη σερβική εξέγερση. Το 1839 αναγκάστηκε από την αντιπολίτευση να εγκαταλείψει την εξουσία, όμως επανήρθε το 1858. Επέτρεψε την εκτύπωση πολλών βουλγαρικών σχολικών και εκκλησιαστικών εγχειριδίων στο Βελιγράδι και Κραγκούγεβατς.

142. Dunavski “Lebed” (Ο Κύκνος του Δούναβη). Εκδόθηκαν στο Βελιγράδι 62 εφημερίδες, από 1 Σεπτ. 1860 μέχρι 24 Δεκ. 1861, με σκοπό να παρουσιαστεί η πρόοδος του βουλγαρικού λαού σ’ όλους τους τομείς. Η εφημερίδα ασχολήθηκε με το εκκλησιαστικό ζήτημα. Ξεχωριστή θέση έδινε στην παιδεία και στον πολιτισμό.

143. S. Bobčev, Rakovski kato publicist. (Ο Ρακόβσκι ως δημοσιολόγος). Στο: Sbornik BAN, Kn. 9, Sofia 1918, σ. 29.

144. Μιχαήλ Ομπρένοβιτς. Ηγεμόνας της Σερβίας. Κυβέρνησε απολυταρχικά τη χώρα του (1860-1868). Εργάστηκε για τη χειραφέτηση των τουρκοκρατούμενων λαών και ειδικά των Σλάβων των Βαλκανίων. Υπέγραψε συνθήκη συμμαχίας με την Ελλάδα (1867), εξασφάλισε την ουδετερότητα της Ρουμανίας και υποστήριξε τα βουλγαρικά κινήματα.

αρχή εκδήλωσε αυτονομιστικές τάσεις στα πλαίσια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Με την παρότρυνσή του ο Ρακόβσκι το 1862 δημιούργησε τη Βουλγαρική Λεγεώνα,¹⁴⁵ με σκοπό να εισβάλει στη Βουλγαρία, όταν η Σερβία θα κήρυττε πόλεμο στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Η εξέγερση των Βουλγάρων θα στηριζόταν στα σχέδια της Σερβίας. Οι σκληρές μάχες στο φρούριο του Βελιγραδίου και ο βομβαρδισμός της πρωτεύουσας ανάγκασαν τη Σερβική κυβέρνηση να συμμορφωθεί με τις αποφάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων¹⁴⁶, διατάζοντας τον Ρακόβσκι να διαλύσει τη Λεγεώνα.¹⁴⁷

Το 1863 η Σερβία ξεκίνησε ένα νέο κύκλο συνομιλιών με τους Βαλκανικούς λαούς, με σκοπό να δημιουργήσει κοινό μέτωπο εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Τις συνομιλίες με την Ελλάδα αναθέτει η κυβέρνηση στον Ρακόβσκι, εξαιτίας της μόρφωσής του και της άριστης γνώσης της ελληνικής γλώσσας.¹⁴⁸

Στο αρχείο¹⁴⁹ του Ρακόβσκι βρέθηκαν έξι αναφορές του που απηύθυνε στη Σερβική Κυβέρνηση στο διάστημα από το Μάρτιο ως το Μάιο του 1863, όπου περιέγραφε την κατάσταση στην Ελλάδα. Έντονη ήταν η ανησυχία του για το πολιτικό κλίμα στην Αθήνα. Με ιδιαίτερη προσοχή παρακολουθούσε τη διαμάχη μεταξύ των αγγλόφιλων, με εκπρόσωπο το Βούλγαρη, και των γαλλόφιλων, με το Γρίβα. Η Αγγλία ασκούσε σοβαρή πίεση με την υπόσχεση να παραχωρήσει τα Ιόνια νησιά. Όλες οι ενέργειές της αποσκοπούσαν

145. Ο Ρακόβσκι προετοιμάζε αυτό το ένοπλο σώμα το 1861-1862· μ' αυτό σκεφτόταν να εισβάλει στη Βουλγαρία και να κηρύξει την επανάσταση. Όλες του οι προσπάθειες στόχευαν στη συγκέντρωση πόρων, χαρτών, εξοπλισμού και στη στρατολόγηση εθελοντών, γιατρών, μηχανικών. Μόνο μετά το επεισόδιο στο κάστρο του Βελιγραδίου στις 3 Ιουνίου 1862 το σώμα αυτό ονομάστηκε "λεγεώνα".

146. Στις 27 Αυγούστου 1862 στην Κωνσταντινούπολη οι Μεγάλες Δυνάμεις υπέγραψαν πρωτόκολλο, στο οποίο παύανε οι εχθροπραξίες μεταξύ Σερβίας και Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ο Μιχαήλ Ομπρένοβιτς δυσανεχτήθηκε από αυτήν την απόφαση που είχε παρθεί από τις Μεγάλες Δυνάμεις συμπεριλαμβανομένου και της Ρωσίας.

147. V. Trajkov, G.S. Rakovski v bälgarski, rumänski gräcki i italijanski archivi. (Ο Γ.Σ. Ρακόβσκι στα βουλγαρικά, ρουμάνικα, ελληνικά και ιταλικά αρχεία). Στο: Sbornik G. S. Rakovski. Vägledi, dejnost, život. τ. II, Dokumentalni materiali, Sofia 1968, σ. 63.

148. Vl. Stojančević, Georgi Rakovski i pitanije bugarsko-srpske saradnije za oslobođenje balkanskih naroda od turske vlasti. *Jugoslovenski istorijski časopis*, 1968, No 1, p. 18-19.

149. AR., I, σ. 401-408.

στον περιορισμό της επιρροής της Ρωσίας. Η Σερβία, από την πλευρά της, αντιμετωπιζόταν με καχυποψία από τους Έλληνες, γιατί αποτελούσε εμπόδιο στην πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας.

Στην αναφορά του με ημερομηνία 11 Μαΐου 1863 ο Ρακόβσκι γνωστοποίησε στη Σερβική Κυβέρνηση τον κίνδυνο που διέτρεχε από τις βιαιοπραγίες παραμένοντας στην Αθήνα. Μετά από δίμηνη διαμονή εγκατέλειψε την Ελλάδα, χωρίς να πετύχει συμφωνία μεταξύ Ελλήνων και Σέρβων.

Στην Αθήνα ο Ρακόβσκι έμαθε για τη συμφωνία του Γκαρασάνιν¹⁵⁰ και του Ρενιέρη¹⁵¹ που έγινε το 1861,¹⁵² η οποία προέβλεπε τη διανομή της βουλγαρικής γης. Τότε συνειδητοποίησε ότι δεν μπορούσε να στηριχτεί πια ούτε στην ελληνο-βουλγαρική συμμαχία, αλλά ούτε και στη σερβο-βουλγαρική. Απογοητευμένος από τις προθέσεις της σερβικής εξωτερικής πολιτικής του ηγεμόνα Μιχαήλ Ομπρένοβιτς εγκατέλειψε τη Σερβία και εγκαταστάθηκε στο Βουκουρέστι, όπου εξέδωσε στις 8 Μαΐου 1864 μια νέα εφημερίδα, την “Bădušnost”,¹⁵³ γραμμένη στα βουλγαρικά και ρουμανικά. Η έλλειψη χρημάτων όμως ανάγκασε τον Ρακόβσκι να σταματήσει την έκδοσή της.

Το 1866 ο Ρακόβσκι από το Βουκουρέστι προσπάθησε να οργανώσει εταιρείες για τον ξεσηκωμό των Βουλγάρων. Οι προσπάθειες

150. Γκαρασάνιν Ηλίας (1812-1874). Σέρβος πολιτικός. Είχε αξιόλογη μόρφωση. Φοίτησε στο ελληνικό σχολείο του Σεμλίνου και στη Νομική Σχολή του Παρισιού. Έγινε Υπουργός Εσωτερικών το 1840, Εξωτερικών το 1852 και Πρωθυπουργός το 1861. Το 1844 υπέβαλε στον ηγεμόνα Αλέξανδρο Καραγεώργεβιτς υπόμνημα (Načertanie), που αποτέλεσε την κατευθυντήρια γραμμή της εξωτερικής πολιτικής της Σερβίας το 19^ο αιώνα.

151. Ρενιέρης Μάρκος (1815-1897). Σπούδασε στη Βενετία και στην Πάδουα. Διετέλεσε για μεγάλο χρονικό διάστημα δικηγόρος στην Αθήνα. Υπήρξε καθηγητής στην Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το 1862 διορίστηκε πρεσβευτής της Ελλάδας στην Κωνσταντινούπολη.

152. Το 1861 με ελληνική πρωτοβουλία ο Μάρκος Ρενιέρης και ο Ηλίας Γκαρασάνιν ήρθαν σε μυστική συνεννόηση για τη σύναψη αμυντικής και επιθετικής συμμαχίας. Στις συζητήσεις αυτές δεν συμμετείχαν οι Βούλγαροι. Συζητήσαν για την προετοιμασία μιας γενικής εξέγερσης όλων των χριστιανών της Βαλκανικής. Επίσης συμφώνησαν η Σερβία να προσαρτήσει τη Βοσνία, Ερζεγοβίνη και τη βόρεια Αλβανία ως το Δυρράχιο, ενώ η Ελλάδα τη Θεσσαλία, Ήπειρο, Μακεδονία και τα νησιά του Αιγαίου. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΑ, σ. 278.

153. “Bădušnost” (Το μέλλον), η τρίτη εφημερίδα του Ρακόβσκι. Στο Βουκουρέστι εκδόθηκαν 10 φύλλα, από 8 Μαρτίου μέχρι 17 Μαΐου 1864. Ήταν αφιερωμένη στη βουλγαρο-ρουμανική φιλία και συνεργασία.

να περάσουν τα ένοπλα σώματα το Δούναβη το 1867 απέτυχαν. Συνοδευόμενος από τον Π. Χίτοβ¹⁵⁴ επισκέφτηκε τη Βραΐλα και το Γαλάτσι, για να συγκεντρώσει χρήματα για την οργάνωση νέων ένοπλων σωμάτων. Στο ταξίδι του για τη Ρωσία αρρώστησε από φυματίωση και επιστρέφοντας πέθανε στις 8 Οκτωβρίου 1867 στο Βουκουρέστι. Στις 2 Ιουνίου 1935 τα οστά του μεταφέρθηκαν στο Σιστόβιο και από 'κει στη Σόφια, στον καθεδρικό ναό της “Αγίας Κυριακής”. Το 1942 μεταφέρθηκαν ξανά στη γενέτειρα του, την πόλη Κότελ, στο ναό “Αγ. Πέτρου και Παύλου”,¹⁵⁵ όπου φυλάγονται μέχρι σήμερα.

Ο Ρακόβσκι ως μαθητής του Ράινο Πόποβιτς¹⁵⁶ γνώρισε μέσα από τη φλογερή διδασκαλία του¹⁵⁷ δασκάλου του την ιστορία και την φιλοσοφία της Αρχαίας Ελλάδας. Η σπουδαία ελληνική μόρφωση που απέκτησε στη Μεγάλη του Γένους Σχολή τον βοήθησε σ' όλη του τη ζωή αφενός να επιβιώσει και αφετέρου να αποκτήσει το σεβασμό των συμπατριωτών του ως δάσκαλος στη Βραΐλα¹⁵⁸ και στο Τύρνοβο,¹⁵⁹ αλλά και να εξασκήσει το επάγγελμα του δικολάβου μετά την αποφυλάκισή του από τις φυλακές Τόπχανε.¹⁶⁰

154. Παναγιότ Χίτοβ (1830-1918). Μέχρι το 1858 ασχολήθηκε με διάφορα επαγγέλματα. Συμμετείχε στο ένοπλο σώμα του Γκεόργκι Τράννικ και μετά το θάνατο του τελευταίου (1860) ανέλαβε την αρχηγία. Συνεργάστηκε με τον Ρακόβσκι για την οργάνωση και τη μεταφορά ένοπλων σωμάτων από τη Ρουμανία στη Βουλγαρία. Στις 30 Ιουνίου 1871 υπέγραψε με τους Βόνιους συμφωνία για κοινούς αγώνες. Πρόσφερε σημαντικές υπηρεσίες κατά τον Ρώσο-τουρκικό πόλεμο 1877-1878. Το 1881-1885 έγινε διοικητής στην πόλη Κούλα.

155. AR., I, σ. 240.

156. Ο Ράινο Πόποβιτς θεωρούσε την ελληνική παιδεία κύρια πηγή της βουλγαρικής παιδείας και φιλολογίας. Για το λόγο αυτό συνιστούσε στους Βουλγάρους αν ήθελαν να αποκτήσουν πιο πλούσια λογοτεχνία και παιδεία βασισμένη σε γερά θεμέλια, έπρεπε και στο μέλλον να ακολουθούν την ελληνική. βλ. *Rajno Popovič* “Christoitija ili Blagonravie” σ. 64.

157. Ο Γαβριήλ Κράστεβιτς διατήρησε τις καλύτερες εντυπώσεις από την διδασκαλία του Ράινο Πόποβιτς, που ήταν πάντα “επιδέξια, γλυκιά και ευκολονόητη...”, έτσι ώστε όλοι οι μαθητές του εύκολα και καλά μάθαιναν να μιλούν και να γράφουν την ξένη γι' αυτούς γλώσσα” PSI, 1905 kn., 14 σ. 581. βλ. *M. Balabanov, G. Krăstevič. Narodnen deec, knižovnik, šadija, upravitel*. (Γαβριήλ Κράστεβιτς, εκπρόσωπος του έθνους, λόγιος, νομικός, διοικητής), Sofia 1904, σ. 45-46.

158. Πριν από το κίνημα το 1841.

159. Μετά την επιστροφή του από τη Μασσαλία το 1843.

160. Στην Κωνσταντινούπολη το 1847.